

Національна академія педагогічних наук України
Відділення загальної середньої освіти
і цифровізації освітніх систем
Інститут педагогіки НАПН України
Відділ початкової освіти імені О. Я. Савченко
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського НАПН України
Бердянський державний педагогічний університет
Вища школа бізнесу та наук про здоров'я
у місті Лодзь (Республіка Польща)

**ДРУГІ МІЖНАРОДНІ ПЕДАГОГІЧНІ
ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ О.Я. САВЧЕНКО
КОНТЕКСТИ ТВОРЧОСТІ
ОЛЕКСАНДРИ ЯКІВНИ САВЧЕНКО**

**УМІННЯ ВЧИТИСЯ ЯК КЛЮЧОВА
ЗДАТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ В РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**3 листопада 2022 року
Київ**

УДК 373.2.02:005.745(082)

*Збірник розглянутий та рекомендований вченою радою
Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України
(протокол № 15 від 28 листопада 2022 р.)*

Редакційна колегія:

Топузов О.М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, голова редакційної колегії;
Онопрієнко О.В., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник – співголова редакційної колегії;
Бібік Н.М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України;
Мартиненко В.О., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Петрук О.М., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Вашуленко О.В., науковий співробітник;
Листопад Н.П., науковий співробітник;
Павлова Т.С., науковий співробітник;
Юношева Т.В., науковий співробітник;
Мельник Р.А., старший лаборант.

Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану: збірник матеріалів II Міжнародних педагогічних читань пам'яті О.Я. Савченко «Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану», Київ, 3 листопада 2022 р. (наукове електронне видання) / за заг. ред. Олега Топузова, Оксани Онопрієнко : Ін-т педагогіки НАПН України. – Київ : Педагогічна думка, 2022.

ISBN 978-966-983-389-1

DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-983-389-1-2022>

До збірника увійшли матеріали учасників II Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О.Я. Савченко «Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану» (Київ, 3 листопада 2022 року), в яких висвітлені дидактико-методичні концепти формування у молодших школярів ключової компетентності «уміння вчитися»; успішні практики застосування у життєдіяльності молодших школярів уміння вчитися як визначальної здатності особистості; інноваційні рішення в підготовці майбутнього вчителя початкової школи до формування у молодших школярів уміння вчитися.

УДК 373.2.02:005.745(082)

*Матеріали подано в авторській редакції. Автори публікацій не-
суть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, влас-
них імен, покликань на джерела та інших відомостей.*

ISBN 978-966-983-389-1

© Інститут педагогіки НАПН України, 2022

© Педагогічна думка, 2022

Петрук О.М. Потенціал підручника української мови у формуванні в учнів компонентів уміння вчитися як ключової компетентності	96
Рідкоус О. В. Формування в учнів початкових класів здібності до регуляції емоційних станів як складової компетенції «вміння вчитися» в реаліях воєнного часу.....	102
Скворцова С.О. Прийом порівняння у навчанні математики учнів початкової школи.....	108
Скворцова С.О., Богач О.М. Розвиток мислення молодших школярів в процесі розв'язування задач.....	112
Скворцова С.О., Бойчук А.І. Формування у молодших школярів прийомів логічного мислення на уроках математики.....	115
Снегірєва В. В. Читацька компетенція розуміння тексту та її оцінювання на уроках літератури.....	119
Собко В. О. Підготовка майбутніх учителів до формування у молодших школярів уміння вчитися у мовно-літературній освіті.....	123
Суржук Т., Мельничук Н. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування в учнів компетентності «вміння вчитися»	126
Сущенко Л. О. Ціннісні орієнтири педагогіки Олександри Яківни Савченко.....	132
Сущенко Л. О., Трипольська Н. В. Реалізації компетентнісного підходу у початковій школі крізь призму педагогічної спадщини Олександри Яківни Савченко.....	136
Тарасенко Г. С. Методика, що торує шлях до духовності	139
Хоружа Л. Л. Аксиологічні особистісно-професійні інваріанти науково-педагогічної діяльності О. Я. Савченко.....	143
Хребтова Н. Р. Мотиваційний компонент підручників з читання О.Я.Савченко	146

Отже, єдність особистісних і професійних цінностей цілісного духовного світу О.Я. Савченка забезпечили їй можливість збудувати власну систему індивідуального розвитку, сформувати особистісно-професійну самоідентичність, зробити вибір науково-педагогічної траєкторії життя, яке завжди було наповнене соціально-моральними сенсами і смислами.

Хребтова Наталя Ростиславівна,

*викладач кафедри педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ ПІДРУЧНИКІВ З ЧИТАННЯ О. Я. САВЧЕНКО

Особистісно орієнтована модель навчання передбачає формування учня як суб'єкта навчання, внаслідок чого природно постає проблема розвитку особистості та формування умінь вчитися у молодших школярів. Зазначені процеси неможливі без належного мотивування навчальної діяльності учнів. Значно полегшити процес адаптації до навчання, а також підтримати властиве першокласникам прагнення до засвоювання знань і посилити бажання вчитися у наступних класах можуть спеціально підібрані засоби. Неабияку роль серед них відіграє підручник, адресований учням початкової школи, з посиленням мотиваційним компонентом.

Проаналізувавши теоретичні підходи до аналізу мотиваційного компонента підручників, адресованих молодшим школярам вітчизняних та зарубіжних дослідників (Н.М. Бібік, Я.П. Кодлюк, О.В. Малихіна, О.Я. Савченко, Л.Я. Чосік та ін.), ми висловили власне бачення заявленої проблеми. На наш погляд, мотиваційний компонент навчальної книги реалізується через такі складники: емоціогенність змісту матеріалу, представленого в підручнику; способи його дидактичної організації; дизайн навчальної книги [7, с. 91], а також розробили систему критеріїв їх оцінювання [7, с. 92–99, 229–235]. Одним із критеріїв емоціогенності змісту навчального матеріалу підручника вважаємо наявність у ньому цікавого пізнавального матеріалу [7, с. 92–93, 229]. За цими показниками ми проаналізували мотиваційний компонент навчальних книг з читання О.Я. Савченка [1–6], виданих у 2003–2004 рр.,

оскільки у той час ними найбільше користувалися вчителі й учні початкової школи.

Здійснений аналіз виявив, що вказані читанки наділені значним мотиваційним потенціалом. На наш погляд, досвід застосування спеціальних засобів для посилення мотиваційної спрямованості у книгах з читання О.Я. Савченко має значну цінність і може надати авторам сучасних підручників цікаві ідеї для написання навчальних книг, які б мотивували школяра до навчання і посилювали його бажання вчитися. Оскільки система зазначених засобів є досить широкою, обмежимося наведенням результатів аналізу цікавого пізнавального матеріалу, що міститься у вказаних читанках.

Метою статті є показати, як можливо реалізувати мотиваційний компонент підручників для початкової школи на прикладі аналізу емоціогенності їх змісту, зокрема наявності цікавого пізнавального матеріалу, у читанках О.Я. Савченко [1–6].

Значним мотиваційним потенціалом наділені насамперед приклади і ситуації з життя, які в підручниках з читання містяться найбільшою мірою в оповіданнях про дітей – однолітків читачів, а також про рідних їм людей, друзів, домашніх тварин та добре знайомий побут повсякденного життя. Такі оповідання наближені до досвіду молодших школярів, тут кожен впізнає себе, свій власний світ, тому вказані твори користуються популярністю серед юних читачів. Дещо менше життєвих ситуацій знаходимо в казках та у віршах, а також певною мірою у біблійних легендах, небилицях та скоромовках. Зазначена інформація розміщена у читанках нерівномірно, головним чином зосереджуючись у відповідних розділах, назва яких також відображає близькість до світу дитини: «Наче вулик, наша школа», «Рідна домівка, рідна сім'я – тут виростає доля моя», «Оповідання», «Я хочу сказати своє слово», «Вірші про світ природи і дитинства», «Оповідання про справи твоїх ровесників», «Світ дитинства», «Світ у мені, і в світі є я», промовисті назви яких говорять самі за себе.

Педагогічний досвід свідчить, що неабиякий інтерес у молодших школярів викликають уривки з улюблених казок про пригоди і витівки героїв їхнього віку: «Пригоди Піноккіо», «Про Карлсона, що живе на даху», «Як Незнайко складав вірші», «Як Незнайко був художником» та ін.

Для кращого привернення дитячої уваги до вказаних творів деякі розділи розпочинаються вступними словами на зразок: «З оповідань, які дібрано тут, ти довідаєшся про цікаві й повчальні випадки з життя своїх ровесників» [2, с. 47], оскільки вони «серйозно і водночас з гумором... розкривають

цінність дружби, покажуть, яку радість приносять спілкування і турбота про інших людей» [5, с. 107].

У підручниках з читання для кожного класу вміщено коротку інформацію про авторів поданих оповідань, казок, поезій, проте не всіх. Подекуди висвітлені відомості про дитячі роки письменників, однак такої інформації небагато. Крім цього, у читанках є емоційні оповідання про юні роки деяких авторів: Великого Кобзаря «Тарас Шевченко» [2, с. 4], «Малий Тарас чумакує» [4, с. 20–22], «Тарас у наймах» [там же, с. 22–23]; автобіографічне оповідання А. Камінчука «Як я став письменником» [6, с. 165–166] та вірш О. Олеся «Згадую: так я в дитинстві любив» [5, с. 59].

Заслуговують на увагу розміщені у другій частині читанки для 3 кл. зразки казок, написані учнями Павлиської школи В.О. Сухомлинського, які не тільки заохочують сучасних однолітків до читання, а й спонукають до власної творчості.

Окрім життєвих та казкових елементів, аналізовані підручники володіють і іншим матеріалом, що несе в собі емоційне навантаження. Великим емоційним потенціалом наділені твори, звернені до почуття гумору читача, яких чимало у читанках О.Я. Савченко. Зауважимо, що зазначені тексти розміщені в підручниках головним чином у спеціально відведених для цього темах («Смішинки-веселинки», «Безконечні казочки», «Вірші-безкінечники», «Небилиці-небувалиці», «Веселинки», «Народні усмішки», «Веселе слово», «Веселі вірші»). Крім цього, чимало звернених до почуття гумору творів є і в інших темах та розділах навчальних книг з читання. Аналіз показав, що елементи гумору трапляються у творах різних жанрів, причому ми виділили в них чотири рівні емоційно-позитивної спрямованості:

1. Суто гумористичні твори, спеціально призначені для того, щоб веселити читачів. Серед них – смішинки й анекдоти, небилиці, гумористичні вірші, казки, оповідання, скоромовки і загадки. Особливо багато у читанках гумористичних віршів, написаних улюбленими дитячими поетами Д. Білоусом, Г. Бойком, А. Костецьким, С. Маршаком, С. Руданським та ін. Зазначені поезії трапляються як у довільному порядку впродовж уроків, так і в спеціально відведеній темі «Веселі вірші». Ці твори сповнені щирого життєвого гумору, курйозних випадків та кумедних ситуацій, де влучно й повчально висміюються негативні риси характеру героїв: егоїзм, боягузтво, зарозумілість, пихатість, хвалькуватість, лінивість, захланність тощо, які так часто трапляються в житті. До гумористичних поезій можна віднести і вірші-безкінечники, розташовані у другій частині читанки для 2 кл. Великим емоційним потенціалом наділе-

ні веселі народні та авторські казки, добре відомі дітям, — про бременських музикантів, Карлсона, Незнайка та нові, ще не прочитані, — про дотепного клоуна Бобу, розбитного хлопчика Жевжика та байдужого й лінивого Абиختо, який виріс Ніким. Справжніми перлами комізму є жартівливі оповідання відомих дитячих гумористів О. Буценка, Остапа Вишні, В. Нестайка, М. Твена та ін.

2. Твори, сприймання яких передбачає певну опору на позитивні емоції та гумор школярів. Їх чимало на сторінках читанок, зокрема це цікаві вірші, сатиричні казки, байки, оповідання з нотками іронії та висміювання недоліків героїв. Щодо казок, то їх можна поділити на дві групи: власне іронічні (про які щойно йшлося) та «причинові», де учням в дотепній формі змальовується виникнення певних рис чи явищ як наслідок кумедної події, що їх спричинила (чому собаки не люблять котів, а коти — мишей [1, с. 89–90] та чому в морі вода солоня [3, с. 97–100]). Зацікавлюють молодших школярів і деякі скоромовки позитивного емоційного спрямування на зразок: «Наш Андрійко вищий Гната, за Андрійка вищий тато, а за тата — татів тато, а за татового тата вища, мабуть, тільки хата» [1, с. 83] чи «Хитру сороку спіймати морока, а на сорок сорок — сорок морок» [3, с. 80]. Однак їх порівняно небагато. Такими ж дотепними виявилися деякі прислів'я.

3. Негумористичні твори, які дають вказівку на спосіб створення веселого настрою. До них ми віднесли лише два вірші — «Бабусяна радість», де розповідається про те, як бабуся радіє онукові [1, с. 111–112], та коротку поезію про лелеку («Не зву тебе «журавель», щоб я не журився, назву тебе «веселиком», щоб я веселився») [там же, с. 25]. До цієї групи належить і відома дитяча пісенька про усмішку [6, с. 123–124].

4. Твори, у яких містяться невеликі жартівливі ситуації: як Тетянка злякалася щуки, прийнявши її за крокодила, а тато «голосно засміявся, аж луна покотилася» [1, с. 99], або як відповідав відважний хлопчик Савочка на запитання старшини («Хто твій татусь, Савочко?» — «Гвардійський полк, товаришу командир!» — «А хто мама?» — «Кухня, товаришу командир!»), від чого «присутні аж похитувалися з реготу, хитро посміхався й Савочка», оскільки «розумів і любив дружні жарти» [6, с. 31]. У цю групу віднесемо і твори із дотепними висловами: «Математичні задачі бувають різні — і прості, і складні. А ще трапляються й хитрющі, і навіть підступні» [там же, с. 128]; «...як поведе очима, як підстрибне та драла!», «Капуста ти головата!», «Гарбуз ти порепаний» [3, с. 54–57] тощо.

Як відомо, молодші школярі цікавляться історією, оскільки відомості про життя предків несуть у собі подих таємничого, загадкового, що викли-

кає у дітей відповідні емоції й почуття радості пізнання незвіданого. Тому істотною перевагою вважаємо наявність у навчальних книгах історичних відомостей стосовно різних сфер життя. Розглянемо, як вони представлені в аналізованих нами підручниках з читання («Читанка» для 4 кл. містить спеціальний розділ – «Сторінки історії»).

Зі сторінок своїх книг діти мають можливість познайомитися з історією заснування, життя й культури давніх міст і країн: Києва, Львова, Єгипту. Також молодші школярі дізнаються про історію походження мови і життя первісних людей, винайдення письма, походження алфавіту, створення книги і перших бібліотек та їх життя за часів Київської Русі. Із цікавістю учні читають відомості про винайдення друкарства та дізнаються, хто був першодрукарем на Русі; ознайомлюються з історією наукового відкриття, поданого у формі художнього оповідання, – винайдення кулькової ручки. Школярі мають змогу почерпнути відомості з життя видатних історичних діячів (Ярослава Мудрого, Нестора Літописця). У вказаних навчальних книгах змальовується життя наших предків: давніх слов'ян, переселенців. Особливо цікаво розкривається історія виникнення канікул, свят, деяких народних звичаїв, походження і поширення цитрусових культур. Повідає учням читанка і про виникнення національної символіки.

Як відомо, учнів приваблюють внесені у підручник (спеціально виділені) висловлювання видатних людей. В аналізованих нами читанках їх немає, однак є невелика кількість епіграфів до розділу або теми – 4-рядкові віршики з творчості поетів П. Воронька, Т. Коломієць, Т. Шевченка та ін. Крім цього, подекуди використано й інші засоби подання крилатих висловів письменників: у вірші В. Каменчука виділено жирним шрифтом слова, які стали крилатими («І найтонший колосок має власний голосок») [2, с. 72]; так само виокремлено у тексті оповідання В.О. Сухомлинського повчальну філософську думку «У кожної людини є своя співуча пір'їнка. Нещасливий той, у кого такої пір'їнки немає» [6, с. 158], цими ж словами названо даний розділ; звернення до всіх дітей князя Володимира Великого про цінність книги у житті подано як виділений уривок історичного оповідання [3, с. 30].

Метафори та фразеологізми – ці усталені крилаті вирази справедливо називають іскрометними перлинами мовної образності, які неабияк збагачують і поживляють виклад матеріалу підручника, надаючи йому на перший погляд непомітного, але особливого шарму та посилюючи позитивно-емоційне тло книги. Розглянуті нами читанки написані яскравою образною мовою, їх сторінки містять чимало епітетів, порівнянь, метафор, крилатих

висловів та фразеологізмів. Особливо багато їх використано у розділах, що поетично змальовують красу природи, та в темі з промовистою назвою «Поетичні перлинки».

Про походження фразеологізму «зарубай на носі» подається спеціальний вірш із однойменною назвою [3, с. 15]. Значною мірою навіює позитивний емоційний настрій сповнена життєвого оптимізму метафора, яка міститься на останній сторінці читанки для 3 кл. (частина 1): «І буде Радість в нас Отакенна! І отакусінька печаль», додаючи, що для цього «умій лиш вірить і трудиться». На нашу думку, мотиваційна спрямованість такої поезії очевидна.

До своєрідних мовних «цікавинок» можна віднести відомості з порівняльного мовознавства й етимології. В аналізованих підручниках з читання чимало такої інформації, але розміщена вона нерівномірно (головним чином у темі «Мова – дивний скарб», 3 кл.). Розпочинається вказана тема вступним зверненням до учнів з метою викликати в них інтерес до пізнання «значення старих і нових слів, їх походження», адже мандрувати по різних мовах «дуже цікаво і повчально», бо «інколи історія одного слова може розповісти про прадавні події, відкриття, зв'язки між народами» [3, с. 6].

Аналіз підручників показав, що цього роду інформація подається у творах різних жанрів. Насамперед вона викладена у формі науково-пізнавальної довідки: про етимологічний словник і походження слова «прапор» та його синонімів «знамено» і «стяг», слів «столиця», «писати» [3, с. 18–19].

Багатство рідної мови розкривається школярам у казці про суперечку двох героїв – Мови і Дороговкази, з якої учні дізнаються про походження цих слів і їхніх «родичів» [там же, с. 12–13]. Є у читанках і вірші етимологічного спрямування («Зарубай на носі», «Диктант», «Ковалівна», «Журавель»).

Аналіз навчальних книг з читання показав, що вони містять багатий потенціал «цікавинок», хоч присвячених їм рубрик у цих підручниках не виділено.

Значний пізнавальний інтерес у молодших школярів викликають краєзнавчий матеріал, описи природи, народні традиції і звичаї, матеріал усної народної творчості та фольклору, твори різних жанрових форм та їх підбір за особистісно значущими темами. Ми здійснили аналіз зазначених підручників за вказаними критеріями [7, с. 106–129].

Таким чином, аналіз підручників з читання О.Я. Савченко показав, що вони наділені значним мотиваційним потенціалом через наявність у них навчального матеріалу, що характеризується емоціогенністю змісту, якою наділений цікавий пізнавальний матеріал вказаних читанок: життєві ситуації та приклади, елементи гумору, історичні відомості, висловлювання видатних

людей, відомості з порівняльного мовознавства й етимології, фразеологізми і метафори, рубрики-«цікавинки», краєзнавчий матеріал, художні описи природи, народні традиції та звичаї, фольклор та усна народна творчість, твори різних жанрових форм, підбрані за особистісно значущими темами. Досвід їх використання є значною мірою цінним і може наштовхнути авторів підручників для початкової школи на нові цікаві ідеї щодо посилення мотиваційної спрямованості навчальних книг.

Використані джерела

1. Савченко О.Я. Читанка: підручник для 2 кл.: у 2 ч. Київ, 2004. 126 с.
2. Савченко О.Я. Читанка: підручник для 2 кл.: у 2 ч. Київ, 2006. 143 с.
3. Савченко О.Я. Читанка: підручник для 3 кл.: у 2 ч. Київ, 2003. 142 с.
4. Савченко О.Я. Читанка: підручник для 3 кл.: у 2 ч. Київ, 2003. 143 с.
5. Савченко О.Я. Читанка: підручник для 4 кл.: у 2 ч. Київ, 2004. 159 с.
6. Савченко О.Я. Читанка: підручник для 4 кл.: у 2 ч. Київ, 2004. 175 с.
7. Хребтова Н.Р. Мотиваційний компонент у змісті підручників для початкової школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 316 с.

Цюняк Оксана Петрівна,

*професор кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ «УМІННЯ ВЧИТИСЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ» У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Школа має стати місцем,
де виховується здорове і компетентне покоління...*

Олена Зеленьська

Нині навчання здобувачів освіти здійснюється у період війни. Варто зазначити, що освітяни у цей складний час активно ведуть пошуки шляхів вирішення проблем організації безпечного навчання учнів, а також